

O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI MOLİYALASHTIRISH TUZILMASI VA ULARNING MOLİYAVIY XAVFSIZLIGINI BAHOLASH MASALALARI

Jo'raqulova Muhliisa Jahongir qizi

Xalqaro Nordik Universiteti assistent o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20733034>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi O'zbekistonda kichik tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish tuzilmasi 2024–2025-yillarning amaldagi raqamli ko'rsatkichlari yordamida o'rganilgan. Sohaning yalpi ichki mahsulotdagi salmog'i yuqori bo'lishiga qaramay, uni moliyalashtirish bazasi tor doirada – asosan xususiy mablag' va bank qarzi hisobiga shakllangani aniqlangan. Moliya bozori instrumentlarining sust ishtiroki kichik biznes moliyaviy xavfsizligidagi bosh tuzilmaviy nuqson sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, moliyaviy xavfsizlik, moliyalashtirish tuzilmasi, bank krediti, kapital bozori, korporativ obligatsiyalar, diversifikatsiya, moliyaviy barqarorlik.

Kirish

Bozor munosabatlari sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mamlakat iqtisodiyotining eng moslashuvchan bo'g'ini sanaladi hamda yangi ish o'rinlari va iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yil yakunida kichik biznes yalpi ichki mahsulotning (YAIM) 54,3 foizini bergan [1; 2]. Mazkur sohaga kiruvchi mikro, kichik va o'rta korxonalar mamlakatdagi barcha xo'jalik subyektlarining 90 foizdan ortig'ini qamrab oladi va bandlikning taxminan 74 foizini, ya'ni 10,5 million nafar fuqaroni ish bilan ta'minlaydi [2; 3]. Ayni paytda, ushbu ulushning 2020-yildagi 57,5 foizdan pasayib borishi [2] sohaning miqdoriy o'sish zaxiralari tugab borayotganini va endilikda sifat omillari, jumladan moliyaviy mustahkamlik masalasi birinchi o'ringa chiqayotganini bildiradi.

Kichik korxonaning uzluksiz ishlashi ko'p jihatdan uning arzon moliyaviy resurslardan to'xtovsiz foydalana olishiga bog'liq. Aynan shu yerda moliyaviy xavfsizlik masalasi yuzaga chiqadi. Tadqiqotning maqsadi – kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish tuzilmasining bugungi ahvolini baholash va shu negizda ularning moliyaviy xavfsizlik darajasini manbalar rang-barangligi nuqtai nazaridan tahlil etishdan iborat.

Moliyaviy xavfsizlik va moliyalashtirish tuzilmasi: nazariy asos

Korxonaning moliyaviy xavfsizligi deganda uning ichki va tashqi moliyaviy tahdidlarga bardosh bera olishi, to'lovga layoqatliligi hamda moliyaviy erkinligini yo'qotmagan holda barqaror rivojlana olish qobiliyati tushuniladi. Ilmiy manbalarda kichik biznesni moliyalashtirish manbalari odatda ikkiga ajratiladi: ichki manbalar - korxonaning shaxsiy mablag'lari (sof foyda va amortizatsiya ajratmalari), tashqi manbalar esa bank qarzi, lizing, faktoring, korporativ obligatsiyalar, venchur sarmoyasi hamda davlat ko'magidan iborat [8]. Muallif nuqtai nazaridan, kichik biznes moliyaviy xavfsizligining e'tibordan chetda qolgan, biroq hal qiluvchi jihati - moliyalashtirish tuzilmasining qanchalik turli manbalarga tayanishi va barqarorligidir. Manba qancha yakkahokim bo'lsa, korxonaga o'sha manbaga aloqador xatarlardan - foiz oshishi, qarz berish shartlarining qattiqlashuvi yoki garov talablaridan shuncha kuchli zarar ko'radi.

Moliyalashtirish tuzilmasining bugungi holati

So'nggi yillarda kichik biznesga ajratilayotgan kredit miqdori ancha kengaydi. 2025-yilda tijorat banklarining umumiy kredit portfeli 533 trillion so'mni tashkil etib, uning qariyb 177 trillion so'mi yuridik shaxslar asosan kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari ulushiga to'g'ri keldi [4].

Biroq kreditdan foydalanish mezonlari mayda tadbirkorlar uchun og‘irligicha qolmoqda: investitsiya loyihalarida bank mijozdan loyiha qiymatining eng kamida 25-30 foizini shaxsiy hissa sifatida kiritishini talab qiladi, garov ta’minoti kredit summasining 125-130 foizidan past bo‘lmaydi, milliy valyutadagi foiz stavkasi esa o‘rtacha 28 foiz chamasida shakllanadi [5]. Kam kapitalli va garovi yetishmaydigan tadbirkor uchun bu sezilarli to‘siqdir. Jahon banki 2025-yil dekabrda bahosiga ko‘ra, kreditlash hajmi ko‘paygani bilan mikro, kichik va o‘rta korxonalarining anchasi hamon kapital yetishmovchiligini his qilmoqda va moliyaviy resurslarga yetarli yo‘l topa olmayapti [3]. Shu bois xalqaro tashkilotlar ko‘magida 100 million dollarlik “FINGROW” singari yangi dasturlar yo‘lga qo‘yilmoqda [3]. Demak, masala faqat moliyalashtirish miqdorida emas, balki uning ichki tarkibida: oddiy kichik korxonani moliyalashtirish, qoida tariqasida, ikki ustun – shaxsiy mablag‘ va bank qarzi atrofida jamlangan [10].

1-jadval

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari va ularning amaldagi o‘rni
 (Manba: muallif tomonidan [4; 5; 6; 9] asosida tuzilgan)

Moliyalashtirish manbai	Turi	Kichik biznes uchun amaldagi o‘rni
O‘z mablag‘lari (foyda, amortizatsiya)	Ichki	Asosiy tayanch, ammo hajmi cheklangan
Bank krediti	Tashqi	Hukmron tashqi manba; shartlari og‘ir (o‘z ulush 25–30%, stavka ~28%)
Lizing	Tashqi	Qisman qo‘llaniladi
Faktoring	Tashqi	Deyarli rivojlanmagan
Korporativ obligatsiyalar	Tashqi	Amalda kichik biznes uchun yopiq; yirik emitentlar imtiyozi
Venchur sarmoyasi	Tashqi	Boshlang‘ich bosqichda
Davlat ko‘magi / imtiyozli dasturlar	Tashqi	Faqat tanlangan yo‘nalishlarda

Moliya bozori vositalarining o‘rni

Moliyalashtirishning bozorga asoslangan boshqa shakllari: korporativ obligatsiyalar, ulushli sarmoya, faktoring va lizing, kichik biznes amaliyotida deyarli o‘rin tutmaydi. 2020-yil 21-iyuldagi qonun (O‘RQ-629) mas‘uliyati cheklangan jamiyatlarga ham obligatsiya chiqarishga ruxsat bergan bo‘lsa-da [7], kapital bozorining umumiy holati bu imkoniyatni amalda cheklab qo‘yadi. Tahlillarga ko‘ra, mamlakat kapital bozorining kapitallashuvi YAIMga nisbatan 15,9 foiz atrofida, birja savdosi aylanmasi esa kapitallashuvdan qariyb 18 baravar past - bu bozor likvidligi zaifligidan dalolat beradi [6]. Oqibatda qimmatli qog‘ozlar orqali mablag‘ jalb etish amalda yirik va davlatga aloqador emitentlar qo‘lida to‘plangan, kichik biznes esa bu imkoniyatdan deyarli bahramand bo‘la olmaydi [9].

Moliyaviy xavfsizlik darajasini baholash

Kichik korxonalar moliyaviy xavfsizligini o‘lchashda an’anaviy likvidlik va to‘lov qobiliyati koeffitsiyentlari bilan birga moliyalashtirish tuzilmasini ifodalovchi ko‘rsatkichlardan ham foydalanish o‘rinli. Muallif quyidagi ko‘rsatkichlar majmuini taklif etadi: manbalar rang-barangligi (diversifikatsiya) koeffitsiyenti; bank qarzigacha bog‘liqlik ulushi; moliyaviy mustaqillik koeffitsiyenti (xususiy mablag‘larning umumiy passivdagi salmog‘i); shuningdek moliya bozori vositalaridan foydalanish darajasi. Diversifikatsiya tamoyiliga ko‘ra, manbalar qancha xilma-xil bo‘lsa, korxonalar ayrim manbaga xos xavfga shuncha kam tobe bo‘ladi va moliyaviy xavfsizligi shuncha mustahkam bo‘ladi.

O‘zbekiston kichik biznesining hozirgi tuzilmasi bu mezonlar bo‘yicha quyi baholanadi: manbalar diversifikatsiyasi past, bank qarziga tobelik yuqori, bozor vositalaridan foydalanish esa nolga yaqin. Bunday vaziyatda har qanday tashqi turtki – foiz stavkasining ko‘tarilishi yoki kreditlash shartlarining qattiqlashuvi, bir paytning o‘zida ko‘plab mayda korxonalarni qiyin ahvolga soladi, ya’ni muammo tizimli tus oladi. Tahlilning jiddiy cheklovi shundaki, kichik subyektlarning moliyaviy hisobotlari ochiq emas; bu ko‘rsatkichlarni mikro darajada hisoblash uchun so‘rov asosida shakllantiriladigan maxsus tanlanma bazaga ehtiyoj bor. Mazkur vazifa bundan keyingi izlanishlarning markaziy yo‘nalishi bo‘lib qoladi.

Xulosa va takliflar

Tahlil natijalari quyidagicha umumlashtiriladi. Avvalo, kichik biznesning iqtisodiyotdagi salmog‘i yuqori bo‘lsa-da, bu uning moliyaviy barqarorligi bilan yetarlicha ta‘minlanmagan – moliyalashtirish tuzilmasi shaxsiy mablag‘ va bank qarziga jamlangan. Ikkinchidan, kapital bozori vositalarining sust rivoji sababli kichik biznes o‘z manbalarini diversifikatsiya qila olmaydi, bu esa uning moliyaviy xavfsizligidagi asosiy tuzilmaviy nuqsondir. Uchinchidan, moliyaviy xavfsizlikni baholashda diversifikatsiya va bank qarziga bog‘liqlik ko‘rsatkichlarini qo‘llash baho aniqligini oshiradi.

Shundan kelib chiqib quyidagilar tavsiya etiladi: kichik tadbirkorlik uchun kapital bozorida alohida bo‘g‘in (kichik hajmli obligatsiyalar va kafolat tizimi) tashkil etish; lizing va faktoringni soliq hamda tartibga solish orqali rag‘batlantirish; tadbirkorlarning bozor vositalaridan foydalanish bo‘yicha moliyaviy savodxonligini oshirish; hamda moliyalashtirish tuzilmasi ko‘rsatkichlariga tayangan doimiy monitoring tizimini joriy qilish. Bu chora-tadbirlar nafaqat ayrim korxonalarni, balki butun sohaning iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Yalpi ichki mahsulot to‘g‘risida ma’lumot (2025-yil yanvar–sentabr). – Toshkent: stat.uz, 2025.
2. Prezident – kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash haqida // Gazeta.uz. – 2025-yil 19-mart.
3. World Bank. Improved Access to Finance to Help 7,000 Businesses in Uzbekistan Grow and Create Jobs (FINGROW). – Washington D.C., 2025-yil 15-dekabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining kredit portfeli va iqtisodiyotdagi kreditlash hajmi: statistik ma’lumotlar. – Toshkent, 2025.
5. Tijorat banklarining kichik biznesni kreditlash shartlari (foiz stavkasi, garov, o‘z ulush talablari): banklar rasmiy ma’lumotlari. – Toshkent, 2025.
6. O‘zbekiston kapital bozoridagi muammo va kamchiliklar tahlili // Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. – 2025-yil yanvar.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-629-son, 2020-yil 21-iyul.
8. Bank kreditining kichik biznes subyektlarini moliyalashtirishdagi roli va moliyalashtirish manbalari tasnifi // Innovations in Science and Technologies. – 2025, № 2.
9. Elmiraev S., Berdiyev O‘., Bo‘riyev J. Milliy korporativ obligatsiyalar bozori: joriy holat va istiqbollari. – Toshkent, 2021.
10. Nematulloyev S. Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari. – Toshkent, 2025.